

УДК 330.14:62

О.О.Висоцький

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МОНІТОРИНГУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

В статті узагальнено та розвинено методологічні аспекти моніторингу економічної безпеки підприємства та, зокрема, здійснення індикативного аналізу рівня економічної безпеки. Окреслено головні завдання моніторингу економічної безпеки підприємства, що враховують сучасні тенденції соціально-економічних процесів в Україні, а також наведено та обґрунтовано основні елементи системи моніторингу. Окреслено етапи процесу моніторингу та перелік дій, що здійснюються в межах кожного. Визначено сутність, основні принципи та вимоги до індикативного аналізу рівня економічної безпеки підприємства.

The methodological aspects of the monitoring enterprise's economic security summarized and developed in the article. Particularlarry, the implementation of indicative analysis of economic security of the enterprise were developed. The main task of monitoring economic security (taking into account the current trends of social and economic processes in Ukraine) are: to determine the composition, structure, nature of threats to economic security; to diagnose the economic security of the enterprise as at present, as in the future; to prepare the necessary information to justify the selection and effective measures to neutralize threats to economic security. The monitoring system for economic security of enterprise outlined based on the nature of the undertaken tasks. Two interconnected units allocated in this system: informational and analytical. The basic elements of the monitoring system and reasonably described. Steps of the monitoring process and the list of undertaken actions within each outlined. The indicative analysis of enterprise's economic security as one of the stages of monitoring to assess the depth and nature of threats to economic security, based on the comparison of the indicators of economic security regulations (expert) set thresholds and trend analysis of changes obtained values. The main principles for indicative analysis of enterprise's economic security proved and described. The basic requirements for an indicative analysis of economic security grounded in the article.

Ключові слова: економічна безпека підприємства; індикативний аналіз економічної безпеки; моніторинг; рівень економічної безпеки підприємства.

Keywords: economic security of enterprise; indicative analysis of economic security; monitoring; level of enterprise's economic security.

Постановка проблеми. Формування підприємством стратегії і тактики забезпечення економічної безпеки та дієвість цієї політики ґрунтується на визначенні рівня безпеки, виявленні та систематизації загроз, настання яких прямо чи опосередковано здатне негативно вплинути на рівень економічної безпеки підприємства. Саме тому визначення концептуальних засад моніторингу економічної безпеки підприємства є надзвичайно важливою проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальний базис розуміння економічної безпеки підприємства сформований в роботах О.М.Бандурки, Н.В. Білошкурської, В. М. Геєця, Л.І.Донця, Я.А. Жаліла, А. О. Заїнчковського, Т. М. Іванюти, О. І. Черняк, М. І. Камлика, М. О. Кизима, Т. С. Клебанової, К.В.Коваленка, А. В. Козаченка, Н. В. Лоханової, А. Н. Ляшенко, В.І. Мунтіяна, В. П. Пономарьова, О.В. Россошанської та ін. Разом з тим, єдиного комплексного підходу до моніторингу економічної безпеки підприємства, єдиного переліку індикаторів для визначення рівня економічної безпеки та підходу до індикативного аналізу наразі не сформовано. У зв'язку з цим виникає необхідність подальших наукових досліджень з метою розвитку теорії управління економічною безпекою підприємства та, зокрема, розробки базових теоретичних засад моніторингу економічної безпеки підприємства.

Постановка завдання та мета. Головною метою статті є узагальнення та розвиток методологічних аспектів моніторингу економічної безпеки підприємства та, зокрема, здійснення індикативного аналізу рівня економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першим кроком під час вибору шляхів забезпечення та підтримки економічної безпеки підприємства для різних сценаріїв розвитку економіки є процес ідентифікації та систематизації існуючих та потенційних зовнішніх загроз економічній безпеці. В дослідженнях науковців з проблем забезпечення економічної безпеки [1-11] систематизовані основні можливі загрози економічній безпеці на макроекономічному та мезоекономічному рівнях, що можуть вплинути на економічну безпеку підприємства. До таких загроз віднесені не тільки загрози економічній безпеці загальноекономічного походження, а також дестабілізуючі фактори і диспропорції в економіці виробничо-економічного характеру. Визначення зовнішніх загроз економічній безпеці — це лише початковий пункт їх виявлення і аналізу. Важливою задачею є ідентифікація фактичних і очікуваних загроз, тобто встановлення, де, коли, з якою інтенсивністю, в якій формі і з якими особливостями проявляються або виявляються конкретні загрози, наскільки вони наближаються до гранично припустимого рівня або перевищують його [8, с. 132]. Кількісно ця інформація відображається, з одного боку, системою показників — індикаторів різних аспектів розвитку і функціонування підприємства, тобто системою індикаторів економічної безпеки. З іншого, — вона відображається порівнянням фактичних значень індикаторів з гранично допустимими (граничними) значеннями, що являють собою, в сукупності, інформаційну базу для обґрунтування і прийняття рішень по забезпеченню економічної безпеки підприємства. З тим, щоб ідентифікувати загрози економічній безпеці і

оцінити тенденції розвитку подій в плані реалізації цих загроз слід використати такі засоби, як моніторинг та індикативний аналіз економічної безпеки. При цьому моніторинг економічної безпеки характеризується, як сукупність операцій з систематичного спостереження, реєстрації, діагностики та аналізу процесів в економіці та на підприємстві, що впливають на рівень економічної безпеки, з метою ідентифікації загроз, оцінки існуючого і очікуваного рівнів економічної безпеки, підготовки інформації для вирішення завдань розвитку підприємства з урахуванням фактора економічної безпеки і для обґрунтування та вибору заходів щодо забезпечення економічної безпеки.

Аналіз існуючих методів та методик оцінки стану економічної безпеки підприємства [2; 5; 6; 8] показує, що вони загалом базуються на використанні показників (індикаторів) економічної безпеки, їх нормуванні, порівнянні їх поточних або прогнозних значень із граничними (пороговими) значеннями та використанні згорнутих інтегральних показників.

Головними завданнями моніторингу економічної безпеки підприємства повинні бути: визначення складу, структури, характеру загроз економічній безпеці підприємства; діагностика рівня економічної безпеки як на сучасному етапі, так і в перспективі; підготовка необхідної інформації для обґрунтування та вибору ефективних заходів щодо нейтралізації загроз економічної безпеки.

Виходячи з характеру завдань, що вирішуються, у створеній системі моніторингу виділяються два взаємопов'язаних блоки — інформаційний та аналітичний (рис.1), які відповідно забезпечують відстеження показників та індикативний аналіз рівнів економічної безпеки [10].

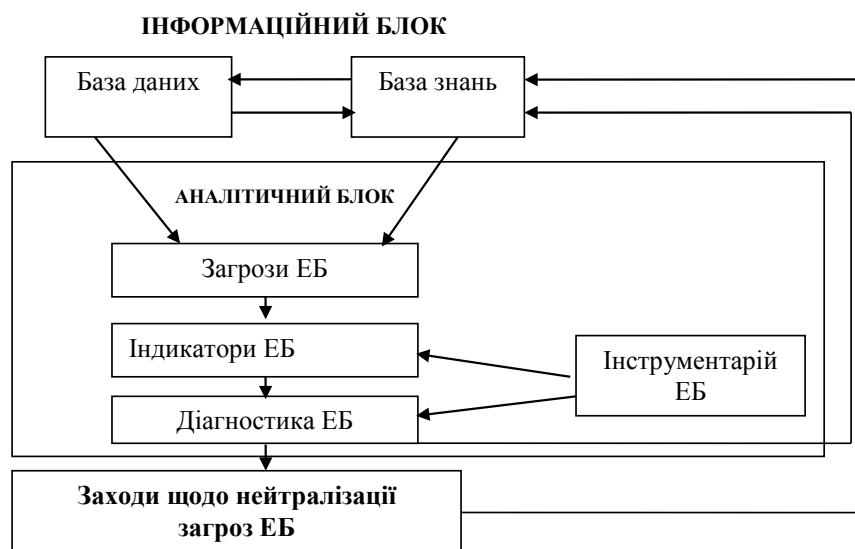

Рис. 1. Система моніторингу рівня економічної безпеки регіону*

* Джерело: адаптовано автором за [10]

Актуальним питанням забезпечення економічної безпеки підприємства в сучасних умовах є розробка методики та аналізу економічної безпеки з урахуванням взаємного впливу факторів економіки та енергетики. Особливістю пропонованої методики діагностики економічної безпеки є індикативний характер аналізу, що передбачає проведення оцінки небезпек, які загрожують, в сфері забезпечення паливно-енергетичними ресурсами на основі розрахункових показників, що сигналізують про рівень кризовості з використанням різних методів [8; с.67; 10, с. 175].

З метою забезпечення наукової обґрунтованості, в основу індикативного аналізу рівня економічної безпеки підприємства повинні бути покладені такі принципи:

- принцип комплексності підходу, який вимагає аналізу всіх сторін об'єктів і сфер, що породжують загрози економічній безпеці;
- принцип варіантності (альтернативності), що передбачає виявлення та обґрунтування можливих варіантів (сценаріїв) розвитку об'єктів і сфер економічної безпеки (динамічний розвиток значень індикаторів станів цих сфер) в майбутньому з метою вироблення захисних заходів, спрямованих на запобігання загроз, що виходять від даних об'єктів і сфер;
- принцип забезпечення інформацією потрібної якості та кількості, який передбачає збір актуальної, достовірної, повної, релевантної (відповідної об'єктам і сферам для аналізу) та доступної інформації, необхідної для аналізу економічної безпеки, і передбачає відображення фактичного стану досліджуваного об'єкта;
- принцип порівнянності, що означає можливість порівняння стану економічної безпеки підприємства на базі реалізації єдиної методики і методів проведення аналізу, а також кола включених показників;
- принцип забезпечення єдності статичного (інформаційно-аналітичного опису ситуації на задану дату, період) і динамічного аналізу об'єктів (опису стану економічної безпеки у часовому розрізі за періодами).

Необхідно відзначити, що окремі принципи не вкладаються в рамки індикативного аналізу і відносяться до постаналітичної діяльності в аспекті економічної безпеки. Так, наприклад, принцип прийнятного ризику вказує на необхідність використання доступних заходів, спрямованих на запобігання загроз економічній безпеці або принцип компромісу та інші принципи реалізуються поза індикативним аналізом, а точніше після його проведення.

У цілому, процес моніторингу економічної безпеки підприємства схематично представлений на рис. 2. Цей процес, в свою чергу, є органічним елементом загального моніторингу зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства з його економічними, соціальними, природними процесами і явищами. У схемі відокремлено інформаційний та аналітичний процеси. Останній відображає проведення індикативного аналізу на базі визначення загроз економічній безпеці і тільки потім формування відповідних показників-індикаторів. Особлива роль в процесі моніторингу економічної безпеки підприємства відводиться розробці заходів з нейтралізації загроз економічній безпеці та поповнення бази знань.

Отже, можна виділити ряд аспектів, які не відображені в процедурі діагностики економічної безпеки, що ускладнює її практичне використання, а саме:

- не зафіксована необхідність визначення об'єктів, що породжують загрози економічній безпеці підприємства;
- не вбудований альтернативний вибір методів діагностики економічної безпеки;

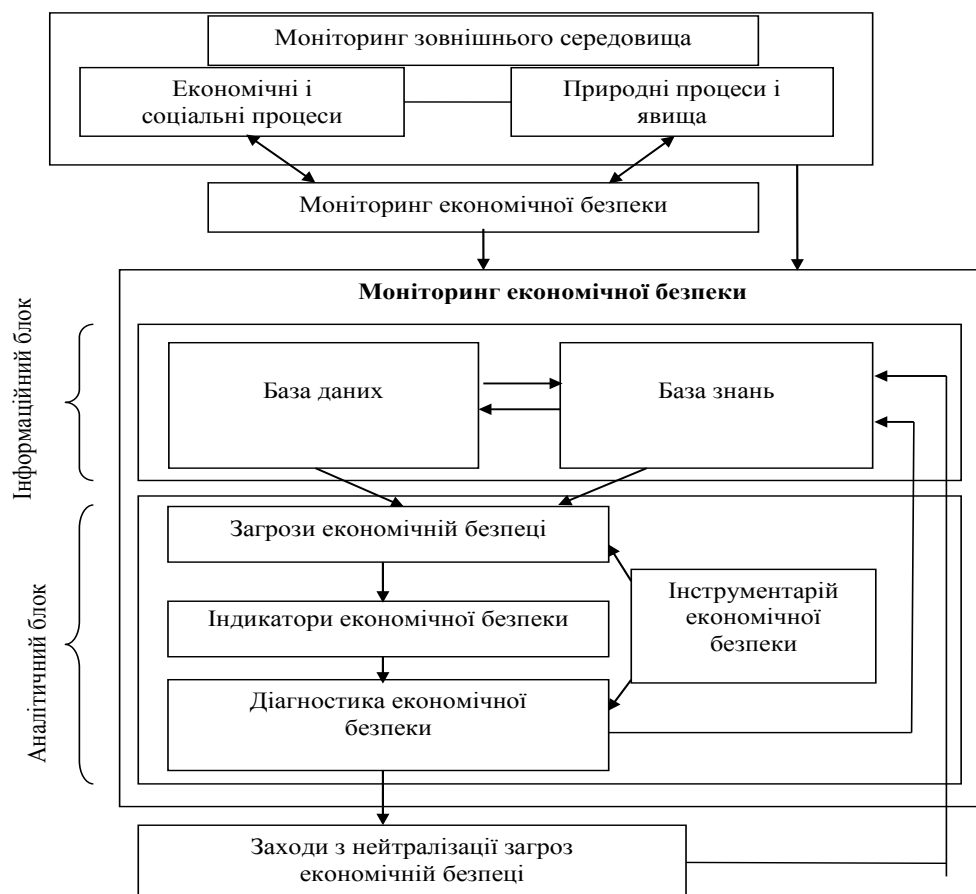

Рис. 2. Структурна схема моніторингу економічної безпеки підприємства

* Джерело: адаптовано автором за [10]

— не описані взаємодії між різними рівнями моніторингу та індикативного аналізу.

Індикативний аналіз економічної безпеки підприємства, як одна зі стадій її моніторингу, полягає в оцінці глибини і характеру загроз економічній безпеці на основі порівняння значень індикаторів економічної безпеки з нормативно (експертно) встановленими пороговими значеннями і аналізу тенденцій змін отриманих значень. При цьому, як визначено в роботі [2], вважається, що показник — це виражена числом характеристика певної властивості економічного об'єкту чи процесу. При цьому індикативний показник (індикатор) безпеки — це критеріальний показник розвитку та функціонування економіки та її підсистем і об'єктів, значення яких достатньо добре відображає ступінь дії певної загрози безпеці економічної системи, яка розглядається, або однорідної групи таких загроз. Як правило, більшість показників економічної безпеки є вихідними даними для визначення чи розрахунку індикаторів економічної безпеки.

В якості індикаторів можуть виступати як первинні показники стану або функціонування об'єкту, так і синтетичні, створені (розраховані) на основі декількох первинних показників.

Загальні вимоги до формування систем індикаторів можуть бути засновані на властивостях великих систем, а саме [10]: ієрархічність; динамічність (в момент часу); неповна інформація (неоднозначність майбутнього стану); наявність підсистем; економічність (з мінімальними затратами засобів і праці); надійність (здатність виконувати функції в заданому обсязі); самоорганізація (здатність змінити параметри при зміні умов); багатокритеріальність при оцінці ефективності; адаптація.

Система індикаторів як комплекс підвищення рівня економічної безпеки формується на основі системного підходу [3, с. 309], що відображає структуру і функціонування підприємства. Разом з тим, система індикаторів розглядається, як єдине ціле, що має підсистеми (блоки), і на своєму ієрархічному рівні також є підсистемою (як складова економічної безпеки). Найбільш суттєвими характеристиками підприємства є [9]: забезпеченість ресурсами, гнучкість, маневреність, різноманітність структури, централізація і концентрація, стан обладнання, надійність, керованість, ефективність; зв'язок з іншими системами, резервні можливості, взаємодія з оточуючим середовищем. Аналіз поточного стану виробничої системи підприємства здійснюється різними способами — у вигляді баз даних, розрахункових таблиць, графічних зображень і вигляді діаграм, карт стану, динамічних моделей змін [10]. Вибір способу визначається метою аналізу і наявністю інформації. Класифікація стану індикаторів визначається за шкалою кризовості, що розділена на інтервали погіршення стану за допомогою порогових значень. В якості порогових виступають значення, що прийняті як граничні, і перехід через рівень яких означає перехід в інший стан, наприклад кризовий. Інтегральна підсумкова оцінка стану по всій системі індикаторів або по її підсистемах — логічно розділеним частинам (блоках, групам) — визначається на поточний момент, як середня величина, що можна легко виконати за більшими оцінками всіх індикаторів. Необхідний рівень безпеки досягається за умови, що весь комплекс індикаторів знаходиться в межах допустимих границь своїх порогових значень.

Висновки з проведеного дослідження. В сучасних умовах конкурентоспроможність, а відповідно й успішність функціонування підприємства на ринку та його розвиток багато в чому залежать від рівня його економічної безпеки. Саме тому моніторинг економічної безпеки підприємства, та, зокрема, індикативний аналіз рівня економічної безпеки є основою для розробки подальшої стратегії та тактики функціонування. Проведення моніторингу економічної безпеки за запропонованою послідовністю та з дотриманням вказаних вище принципів і вимог забезпечить успішність цього процесу та релевантність отриманих даних для розробки дієвих заходів на майбутнє.

1. Білошкурська Н.В. Особливості формування рівнів економічної безпеки / Н.В. Білошкурська // Економіка, фінанси, право. — 2011. — №5. — С.710; 2. Донець Л.І. Економічна безпека підприємства: навч. пос. / Л.І. Донець, Н.В. Ващенко — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 240 с.; 3. Економічна безпека України: монографія / В.І. Мунтіян. — К.: Вид-во КВІЦ, 1999. — 464 с.; 4. Жаліло Я.А. До формування категоріального апарату науки про економічну безпеку

/ Я.А.Жаліло // Стратегічна панорама. — 2004. — № 3. — С. 97-104; 5. *Іванюта Т.М., Заїчковський А.О.* Економічна безпека підприємства: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Т. М. Іванюта, А. О. Заїчковський — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 256 с.; 6. *Камлик М.І.* Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект [Текст] : навч. посіб. / М. І. Камлик. — К. : Атіка, 2005. — 432 с.; 7. *Коваленко К.В.* Основи створення комплексної системи економічної безпеки підприємства: теоретичний аспект / К.В.Коваленко // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган Барановського. — 2008. — № 3. — С. 134–139; 8. *Козаченко А.В.* Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения: монография / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. — К.: Либра, 2003. — 280 с.; 9. *Лоханова Н.* Система управління станом економічної безпеки підприємства: проблемні питання, концепція розвитку / Н. Лоханова // Економіст. — 2005. — №2. — С. 52 — 56; 10. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін. ; за ред. В. М. Гейця. — Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. — 240 с.; 11. *Россошанська О.В.* Сутність економічної безпеки суб'єктів господарювання як сфери економічної науки / О.В. Россошанська // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб.наук.пр. — Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2011. — № 2(38). — С. 161–166. — Режим доступу: <http://www.pmdp.org.ua/images/Journal/38/11rovsen.pdf>